

DR. LENGYEL IMRE

A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje*

A globalizációs folyamatok felerősödésével párhuzamosan a gazdasági verseny korábbiakban nem ismert, új jelenségei is felszínre kerültek. Főleg ennek köszönhetően a versenyképességre mint a versenyben történő helytállásra is egyre nagyobb figyelem hárul a tudományos és a politikai szféra oldaláról egyaránt. A versenyképesség nehezen definiálható gyűjtőfogalom, lényegében a versengésre való hajlamot, készséget jelenti, a versenyben való pozíciószerezés és tartós helytállás képességét. Mind a vállalatok és iparágak, mind az országok és régiók versenyben elért pozíciójának, versenyelőnyeinek és versenyképességének vizsgálatával könyvtárnyi szakirodalom foglalkozik.

Napjainkra egyértelművé vált, hogy a *területi verseny fogalma* és jellemzői mások, mint amit a vállalati versenyben megszoktunk, emiatt a területi/regionális versenyképesség fogalmát is pontosan definiálnunk kell az új globális feltételekre tekintettel. Területi egységeknél főleg az Európai Unióban elterjedt *egységes versenyképesség fogalmának* használata tűnik megfelelőnek, nemcsak a tudományos vizsgálatokhoz, hanem a gazdaság- és regionális politikai alkalmazásokhoz is. Az egységes versenyképesség fogalmának regionális értelmezésére több modellt dolgoztak ki, köztük a *piramismodellt*, amelyik nemcsak a versenyképesség méréséhez alkalmazható mutatókra tesz javaslatot, hanem a gazdaságfejlesztési elképzeléseket is rendszerezi. A piramismodell alapján vizsgálható a *magyar régiók és megyék versenyképessége* is.

Tanulmányomban először a régiók gazdasági szerepének átalakulását elemzem, a globalizációs folyamatok hatására szerveződő globális térgazdaság új jellemzőit és az ebből adódó regionális munkamegosztást. Ezt követően a területi verseny és versenyképesség alapvető gondolatait, főbb megközelítéseit és lehetséges modellezését tekintem át, majd a magyar régiók versenyképessége vizsgálatának legfontosabb eredményeit vázolólok.

A régiók gazdasági szerepének felértékelődése

Napjainkban a gyors és fajlagosan egyre olcsóbb szállítás, a nagyrészt mobillá vált termelési tényezők, a távolságtól független számítógépes kommunikációs, adatátviteli technikák és hálózatok lehetővé teszik, hogy a piaci szereplők szinte bárhol végezzék

* A Magyar Statisztikai Társaság Területi Statisztikai Szakosztálya konferenciáján Visegrádon, 2005. december 14-én megtartott előadás szerkesztett változata, amely „A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben” című, az MTA Regionális Kutatások Központja által koordinált NKFP-5/074/2001. kutatás során a szerző által írt tanulmányok és a „Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon” (2003, JATEPress) c. könyv felhasználásával készült.

gazdasági tevékenységeiket. Elvileg bármely gazdasági tevékenység majdnem bármelyik országban/ország részben és régióban folytatható, sok hasonlóan előnyös feltételeket nyújtó település között lehet választani. Emiatt lényegesen felértékelődtek a vállalati döntésekben szerepet játszó térségi feltételek.

A globalizációs folyamatokban a *vállalati/iparági stratégiákat* tekintve „kettősség” érhető tetten: a globalizációs folyamatok „Janus-arcúak” (Castells 2000, Dicken 2003, Ohmae 2001). Egyrészt a globális iparágakban szinte ugyanazon vállalatok versengenek egymással a Föld bármely térségében (például számítógép-összeszerelők, mobiltelefon-gyártók, autógyártók, gyógyszergyárak), a világot mint „egységes egészet” feltételezve. Másrészt a lokális együttműködések, a helyi beágyazódottság (embeddedness) szerepe egyre inkább előtérbe kerül a tartós vállalati versenyelőnyök fenntartásában. Ezt az ellentmondást a *globális–lokális paradoxon* érzékelteti (Lengyel I.–Rechnitzer 2004, Porter 2001): a globális vállalatok működésében a globalizációs folyamatokkal egyidejűleg felértékelődik a lokalizációs tényezők fontossága is.

Egészen más formában jelenik meg a lokalizációs tendencia a centrumtérségekben, és másként a félperifériákon, azaz a kevésbé fejlett régiókban (így a magyar térségekben is). Egyre inkább megfigyelhető egy *újraszülető regionális/lokális munkamegosztás*: a fejlett régiók gazdasága szakosodik néhány olyan traded iparágra¹, amelynek versenyelőnyeikhez kedvező feltételeket nyújt a lokális környezet, míg a kevésbé jövedelmező tevékenységek átkerülnek az elmaradottabb régiókba. Azaz a *lokalizációnak is kettős vetülete* van: egyértelműen a centrumokban koncentrálnak a globális vállalatok tartós versenyelőnyeinek forrásai, az olyan tudásalapú helyi tényezők (ismeretek, kapcsolatok, motivációk, felgyűlt személyi és intézményi tapasztalatok stb.), amelyek a távoli versenytársak számára elérhetetlenek. Míg a fejletlenebb régiókba a globális vállalatok értéklánc-rendszereinek kevésbé jövedelmező, könnyen helyettesíthető, rutinszerűen végezhető, gyorsan és olcsón áthelyezhető (gyártó, összeszerelő, értékesítő, szervizelő stb.) tevékenységei kerülnek (Porter 2003a). Ez a megállapítás nyilván csak a traded iparágakra/üzletágakra érvényes, mivel nontraded tevékenységeket mindegyik régióban végeznek (Lengyel I.–Rechnitzer 2004).

Napjaink változó *globális gazdaságának térszerveződésére* jellemző, hogy a nemzetgazdaságok – mint korábbi „szinte kizárólagos” gazdaságok – funkciói megváltoznak, jelentősen beszűkülnek (Dicken 2003). Egyrészt a szupranacionális gazdaságok (például Európai Unió) szintjére kerülnek meghatározó gazdaságpolitikák, másrészt a regionális/lokális gazdaságok szerepe felértékelődik a vállalati versenyelőnyök szempontjából. A gazdasági térszerveződést befolyásoló fenti folyamatok hatására a régiók mind a közgazdaságtudományban, mind a gazdaságpolitikákban új megvilágításba kerültek.

Az 1990-es évek elejétől a globális folyamatokról rendelkezésre álló egyre hatalmasabb információtömeg és szaporodó elemzések hatására a gazdaság térbeliségét meghatározónak tartó közgazdaságtani irányzatok közül kettő az érdeklődés középpontjába került (Lengyel I. 2003). Mindkét irányzat az országon belüli térbeli koncentrációkat,

¹ Traded iparág: nincs széles körben elfogadott hazai megfelelője. Lényege: a traded (másképpen tradeable) gazdasági tevékenységek során olyan termékeket, szolgáltatásokat állítanak elő, amelyek az előállítás helyétől függetlenül máshol is fogyaszthatók, azaz kereskedelemben forgalmazhatók (feldolgozóipari termékek, szoftverek, CD-k stb.).

régiókat tekinti a vizsgálat alapegységének, továbbá a területi verseny és versenyképesség fogalmáról is határozott véleményük van. A két irányzat eltérő alapállásból kiindulva és eltérő szemlélettel fogalmazza meg a gazdaság térbeli jellemzőit.

Krugman a világgazdaságtannal, nemzetközi kereskedelemmel foglalkozva ismerte fel a térbeli sűrűsödés, a földrajzi koncentrációk, az externális (agglomeratív) gazdaságok jelentőségét és elméleti igényű, matematizált közgazdaság-tudományi modelleket dolgozott ki, az úgynevezett új gazdasági földrajzot (NEG: new economic geography), másképpen *térgazdaságtant* (Acs–Varga 2000, Krugman 1995, 2000a, 2000b). *Porter* a globális vállalatok és iparágak versenystratégiáit elemezve jutott arra a következtetésre, hogy a versenyelőnyök adott hazai, térségi bázisban gyökereznek, ezáltal a helyi tényezők válnak meghatározóvá a vállalatok globális versenyében (Porter 1996, 2001). *Porter* szemléletmódja és eszköztára az alkalmazott gazdaságtanokhoz, stratégia-menedzsmenthez, vállalatgazdaságtanhoz és marketinghez kapcsolódik. *Krugman* egy általános térbeli egyensúlyelmélet megadására törekszik, azaz a közgazdaság-tudomány elméleti alapkérdéseit tartja fontosnak, *Porter* viszont a gyakorlatban is alkalmazható gazdaságfejlesztési stratégiák kidolgozásával foglalkozik.

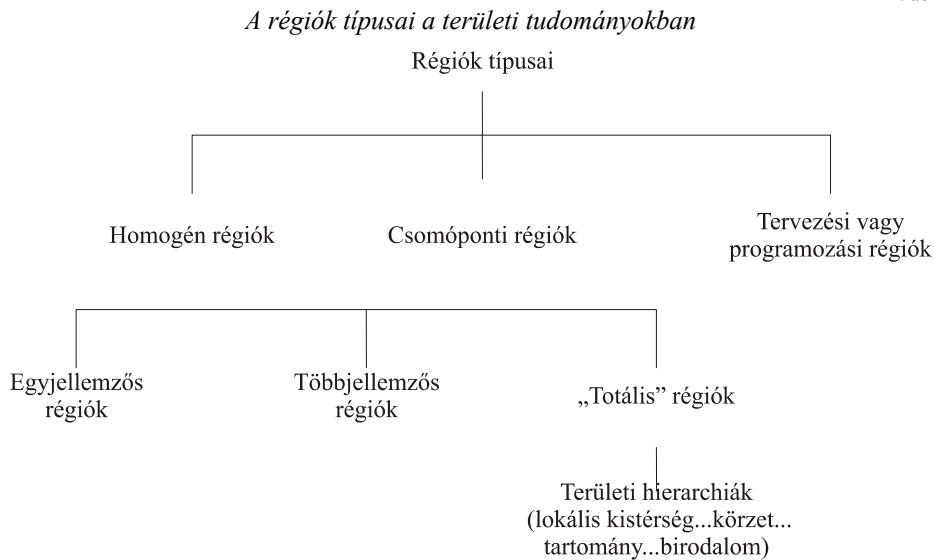
A két említett közgazdaságtani irányzaton kívül több, a globalizáció „territorializációs” hatását eltérő nézőpontból elemző közgazdasági, gazdaságföldrajzi iskola alakult ki: a *Marshall*-i (vagy *neo-Marshall*-i) agglomerációs gazdaságok, a Kaliforniai (technológiai körzetek), a „learning region” (tudásteremtő régió), az innovatív milió stb. irányzatok (Armstrong–Taylor 2000, Barta 2002, Maskell et al 1998).

Úgy tűnik, mind a közgazdaság-tudománnyal, mind a gazdálkodástudománnyal foglalkozók egyre szélesebb körében elfogadottá vált, hogy a *térbeliség meghatározó a gazdaság működésében*. Abban viszont már nincs megegyezés, hogy a koncentráció milyen területi szinthez vagy szintekhez köthető? A *térszerveződési szintek* egymástól történő elhatárolásakor és a szintek definiálásakor többféle felfogás, csoportosítás és tipizálás alakult ki (Nemes Nagy 1998).

A *régió* nagyon rugalmasan értelmezett *gyűjtőfogalom*, sokféle összefüggésben felmerülő, általában valamilyen tájat, vidéket, térséget, tartományt, körzetet, övezetet, zónát stb. lehatároló területi egységet jelent (Agg – Nemes Nagy 2002). Hagyományos értelemben a „régió többé-kevésbé lehatárolt terület, amely valamilyen szempontból egységessnek tekinthető, vagy valamilyen szerveződési elv alapján jött létre, amely megkülönbözteti a többi régiótól” (Johnston et al 2000). A területi verseny, versenyképesség és gazdaságfejlesztés szempontjából a regionális tudomány három alapvető régiótípusa került előtérbe (Benko 1999, Haggett 2001, Lengyel I. – Rechnitzer 2004): tervezési, programozási régió (közigazgatási-statisztikai), csomóponti régió (a funkcionális régiók egyik alapesete) és homogén régió (1. ábra).

Ez a három régiótípus speciális sajátosságokkal bír a területi versenyben is. A tervezési régiók inkább a (közigazgatási) intézmények területfejlesztési forrásokért folyó versenyében vesznek részt, míg a csomóponti régiók az üzleti döntéseknél figyelembe vett térbeli vonzáskörzetek alapegységei, amelyek eltérnek a közigazgatási határoktól. A szakirodalomban található regionális versenyképesség-felfogások eltérései döntően arra vezethetők vissza, hogy különböző régiótípust feltételeznek.

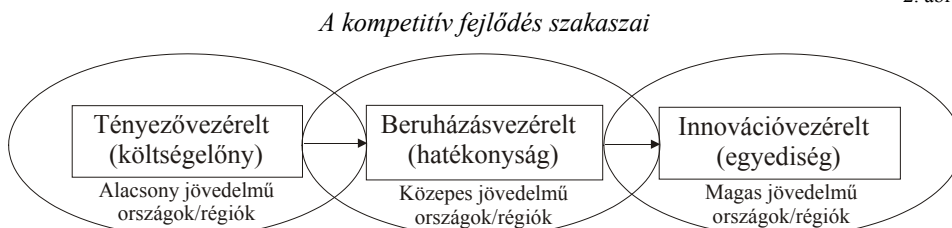
1. ábra

Forrás: a szerző saját szerkesztése Haggett (2001: 368) alapján.

A globális verseny kihívásaira sokféle sikeres vállalati válasz született, jelentős részük a regionális, helyi környezetből, a térbeli koncentrációból származó versenyelőnyökből indul ki. A nemzetközi tapasztalatok szerint egyetlen régió sem képes mind-egyik iparágban sikeres globális vállalatokat felmutatni, emiatt a *régiók gazdasága erősen specializálódik*, csak néhány olyan traded iparáguk van, amelyeknek tartós versenyelőnyeit ki tudják alakítani, és képesek fenntartani (Porter 2003a). A régiókban néhány iparágban koncentrálnak a szűkös erőforrások, és az üzleti környezet is specializálódik (a szakképzés, a felsőoktatás, a kutatás-fejlesztés, a hálózati infrastruktúra stb.), így egy-egy régióban csak néhány iparág/üzletág válik globálissá, és generál klasztereket. A régiók közötti specializáció nemcsak abban érhető tetten, hogy az egyes régiókban eltérő iparágak/üzletágak váltak húzóágazatokká, hanem a fejlett és kevésbé fejlett régiók közötti vertikális munkamegosztás is kirajzolódik, azaz megváltozott formában, de *újjaszerveződött a centrum-periféria viszony*.

2. ábra

Forrás: a szerző saját szerkesztése Porter (2003b, pp. 26–28) ábrái alapján.

Több kísérlet történt arra, hogy ezen új trendek és sajátosságok alapján megfogalmazzák a regionális fejlődés napjainkban érvényes összefüggéseit. Előtérbe kerültek a *kompetitív fejlődési szakaszokat* leíró irányzatok, amelyek a mikrogazdasági alapokat, a vállalatok stratégiáit és az üzleti környezetből adódó versenyelőnyök forrásait tekintik meghatározónak (2. ábra). Az országok esetében három szakasz figyelhető meg, amelyeknél eltérnek a gazdasági-társadalmi háttérfeltételek, és részben ettől függően a traded iparágak másféle versenystratégiával stb. versenyeznek (Porter 2003b). Ez a három típus némi korrekcióval a régiókra is értelmezhető (Lengyel I. 2003):

- (a) *Tényezővezérelt gazdaságban* a globálisan versenyző vállalatok az árversenyt, a költséglelőnyt helyezik előtérbe, azaz olcsó inputokon (természeti erőforrások, mezőgazdaság) alapuló költséglelőnyökkel versenyeznek (rendelkezésre áll az alacsony bérű munkaerő). A technológia alacsony szintű, és más országokból vásárolják (importból származik), nem saját fejlesztésű. Az alacsony jövedelmű országok, régiók szinte kivétel nélkül ebbe a csoportba tartoznak.
- (b) *Beruházásvezérelt gazdaságban* már megtalálható a modern technológia, részben a külföldi működő tőke révén. A méretgazdaságosságból eredő előnyök megerősödnek, és a termelékenység ugrásszerűen javul, de a globális vállalatok versenyelőnyei főleg abból adódnak, hogy javul a tömegtermékek előállításának hatékonysága. A közepes jövedelmű országok, régiók ebben a szakaszban találhatók.
- (c) *Innovációvezérelt gazdaságban* a vállalatok egyedi termékeiket, szolgáltatásaikat már önálló márkanévvel állítják elő, az egész világon forgalmazzák, sőt alapvető érdekük a nemzetközi piacok kiszélesítése. A vállalatok nemcsak vásárolnak technológiákat, hanem fejlesztenek is újakat, amelyek főleg az új fogyasztói igényeket kielégíteni képes innovatív termékek és szolgáltatások előállításához kötődnek. A vállalatok sikeressége egyértelműen az innovációtól függ, a vállalatok a magas munkabérek csak innovatív tevékenységgel képesek kigazdálkodni. A magas jövedelmű országok és régiók ebben a szakaszban találhatók.

A fenti regionális specializációt a *tudásalapú gazdaság* (knowledge-based economy) előtérbe kerülése felerősítette (Cooke 2001). Az elmúlt évtizedek során a fordista (indusztriális) gazdaság átalakult posztfordista (posztindusztriális), innovatív gazdasággá, amelynek napjainkban újabb jellemzői figyelhetők meg (Enyedi 1996, 2000, Makó-Nemes 2002, Rechnitzer 1998, Varga 2005). Nagyjából az 1990-es évek közepétől az információs technológiák elterjedése, az informatikai hálózatok kiépülése és széles körű felhasználása mint eszközök lehetővé tették a posztfordista ciklus megújulásaként a tudásalapú gazdaság kialakulását.

Az is fontos megfigyelés, hogy a tudásalapú gazdaságnak másféle jellemzői figyelhetők meg a centrumtérsegekben, mint a perifériákon, félperifériákon, így a magyar térségek többségében is (Lengyel B. 2004). Ez azt is jelenti, hogy részben a régiók fejlettségétől, részben a globális tudásalapú gazdaságba történő beágyazódottságuktól, a nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt helyüktől függően térségenként eltérőek a versenyképesség forrásai és javításának eszközei is.

A 2007–2013 közötti regionális politika megalapozásakor az EU-25 NUTS 2 régióinak versenyképességét elemezve három alaptípust találtak: termelőágazatok régiói, növekvő mérethozadékú régiók, valamint tudásközpont-regiók (Martin 2003). Ezekhez a típusokhoz részben hasonló módon, de a *kompetitív regionális fejlődés* szakaszaival összhangba hozva, a regionális versenyképesség javítására szolgáló lehetséges stratégiákra is tekintettel a posztfordista régiók három alapesete adható meg (Lengyel I. 2003):

- Tényezővezérelt szakasz (alacsony jövedelmű régió): neofordista régió,
- Beruházásvezérelt szakasz (közepes jövedelmű régió): tudásalkalmazó régió,
- Innovációvezérelt szakasz (magas jövedelmű régió): tudásteremtő régió.

A tudásalapú gazdaság térbeli tagozódása, a tudásteremtő régiók kialakulása a fejlett országok válasza a globális kihívásra. A kevésbé fejlett országokban, régiókban is megfigyelhetők a tudásalapú gazdaság jelei, de bizonyos alárendelt munkamegosztás jött létre. Az új munkamegosztásban, amelyet a kevésbé fejlett régiókban neofordistának nevezünk, lényegében a tudásteremtő régiókból kiszorult (ott túl költségessé vált), kevésbé jövedelmező termelési, értékesítési feladatokat látják el, illetve „kihelyezett” kutatási résztevékenységet végeznek, ott érdemi tudásalkotásról alig lehet szó (Makó – Nemes 2002). A tudásalkalmazó régiókban már a legújabb technológiákat alkalmazzák, de intézményi kapacitásuk, kutató- és innovációs hátterük gyengesége miatt nem képesek innovációk kidolgozására. A régiók fejlettségét és reális fejlődési lehetőségeiket, a nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt helyüket figyelembe kell venni a területi verseny jellemzőinek elemzésekor, illetve a magyar régiók versenyképességének vizsgálatakor, a reális fejlesztési stratégiák kidolgozásakor.

Területi verseny és versenyképesség

A városok, térségek, országok rivalizálása megfigyelhető, „mióta világ a világ”. Már az ókorban vetélkedtek egymással a görög városállamok, a Római Birodalom települései (Enyedi 1996, Malecki 1997, 2004). Napjainkban is egy-egy autóiipari részleg letelepítéséért, rangosabb és jövedelmezőbb rendezvényért (sportversenyek, filmfesztiválok, kongresszusok stb.), a régióközponti címért és a kapcsolódó intézményekért városok tucatjai szállnak ringbe. A mindennapok során is érzékelhető, hogy a térségek, városok között bizonyos rivalizálás mindenképpen fellép, de az nyilván nem egyértelmű, hogy ez már területi versenynek tekinthető-e?

A verseny értelmezésével mint a közgazdaságtan egyik alapfogalmával kiemelkedő közgazdászok sora foglalkozott, a téma szakirodalmá színté egyidős a piactudásudásáéval (Camagni 2002, Lever 1999, Polenske 2004, Török 1999). A *verseny* széles értelemben véve mindig másokkal való versengést, rivalizálást jelent a szűkös erőforrásokért, avagy a szűkös fogyasztási javakért. A verseny törvényszerűen kapcsolódik a *szűkösséghez*, így a közgazdaságtan egyik alapvető kategóriája. A területi verseny és jellemzőinek értelmezésekor a szűkösséget, a „versenyzők” közötti koordinációs mechanizmusokat, a szereplők mozgásterét és az egymással szembeni magatartásukat szabályozó elvárásokat, valamint a döntési önállóságot is értelmeznünk kell (Sheppard 2000).

A verseny szereplői és a szűkösség tárgya, a verseny konkrét célja szerint a gazdasági szempontú versenynek három, eltérő jellemzőkkel bíró típusa figyelhető meg (Batey–Friedrich 2000):

- a munkavállalók (egyének) versenye: munkaerő-piaci verseny a munkahelyekért,
- a vállalatok közötti piaci verseny: erőforrásokért, piaci részesedésért és a profitért,
- a területi egységek (országok, régiók, városok) versenye: az ott élők jólétének, életszínvonalának emelkedéséért.

Az elmúlt években széles körben elfogadottá vált a *területi verseny fogalma*: „olyan folyamat, amely a területi egységek között zajlik, és célja a régióban, városban élők jólétének növelése a regionális, helyi gazdaság fejlődésének elősegítésével, amely fejlődést bizonyos csoportok a helyi politikákon keresztül más térségekkel versengve, rivalizálva próbálnak befolyásolni explicit vagy gyakran implicit módon” (Cheshire–Gordon 1998, Cheshire 2003, Lengyel I.–Rechnitzer 2000). A területi verseny azonos szinten levő, hasonló gazdasági szerkezetű területi egységek között folyik, azaz első-sorban horizontális jellegű.

A területi verseny felerősödése vonta maga után, hogy értelmeznünk kell: mit tehetünk, hogy ebben a versenyben sikeres legyen a régió? Azaz hogyan javítható a régió versenyképessége? Országok versenyképességének vizsgálatára több közgazdaságtudományi megközelítés ismert: kínálatoldali, keresletoldali, export- stb. versenyképesség (Török 1999). A globális feltételeket figyelembe véve dolgozták ki a szűkebb versenyképesség fogalmát, amelyik a nemzetközi piacokon értékesíthető (azaz versenyképes) termékek előállításával szemben elvárja, hogy egyúttal a lakosság életszínvonala is emelkedjen (Lengyel I. 2003).

A *makrogazdaságok nemzetközi versenyképességével* kapcsolatban két rendszeres vizsgálat és – hozzájuk kapcsolódva – két versenyképességi évkönyv emelkedik ki, egyik az International Institute for Management Development által kiadott World Competitiveness Yearbook, másik a World Economic Forum által megjelentetett The Global Competitiveness Report (IMD 2005, WEF 2005). Mindkettő hosszú évek óta nagy adatbázis felhasználásával, statisztikai adatok és kérdőívek feldolgozásával évente állapítja meg az országok versenyképességi rangsorát. Több olyan vizsgálat is van, amelyek nem közölnek rangsorokat, hanem csak mutatókat elemeznek egy-egy ország avagy országcsoport esetében (Lengyel I. 2003). A különböző felfogásokban közösnek tekinthető: az életszínvonalat (jólétet) a termelékenység határozza meg, ahogyan a humán erőforrások, a tőke és a természeti tényezők hasznosulnak, ezért egy nemzet versenyképességén alapvetően a magas termelékenységi szintet és a termelékenység magas növekedési ütemét értjük. A makrogazdaságokra kidolgozott megközelítésekből nagyon hasznos szempontok vehetők át a régiók vizsgálatára is.

Az *Európai Unióban* a harmonikus, kiegyensúlyozott területi fejlődés megvalósítását célzó regionális politika évek óta a régiók versenyképességének javítását tartja a kohézió egyik leghatékonyabb eszközének (Farkas – Lengyel I. 2001, Horváth 2001). Az EU dokumentumaiban a versenyképesség kifejezésnek háromféle alkalmazása figyelhető meg: egyrészt az úgynevezett hétköznapi, amikor a piaci versenyben való helytállás, a sikeresség szinonimájaként fordul elő mind vállalatok, mind országok és régiók eseté-

ben; másrészt az iparpolitikával (industrial policy) kapcsolatos, amelyen egyre inkább ipari/ágazati versenyképességi politikát (industrial competitiveness policy) értenek; harmadrészt a közgazdasági, amikor a versenyképesség a globális verseny feltételei közötti fenntartható, belülről fakadó (endogén) gazdasági növekedést és meghatározó tényezőit jelenti.

Az utóbbi szemlélet terjedt el a regionális politikában, mivel néhány éve megjelent (a sztenderd fogalmat aktualizálva és kiterjesztve) a *versenyképesség egységes fogalma*: „*a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a külgazdasági (globális) versenynek ki vannak téve*” (EC 1999, Lengyel I. 2000). A versenyképesség egységes fogalma az úgynevezett európai társadalmi modellt tükrözi vissza, a közgazdaságtan által favorizált termelékenység és gazdasági növekedés mellett az EU-ban egyenrangú feltételként megfogalmazzák a foglalkoztatottságot is. Ezáltal a *regionális versenyképesség* új tartalmat nyert: az életszínvonal tartós javulását szolgáló olyan fenntartható regionális gazdasági növekedés, amely magas foglalkoztatottsági szint mellett valósul meg (EC 2004).

A fentiekből is érzékelhető, hogy versenyképesség egységes felfogásán *alapuló regionális versenyképesség* fogalomnak nincs egyetlen kiemelt mutatója, hanem egymáshoz szorosan kapcsolódó, viszonylag jól mérhető és egyértelmű közgazdasági kategóriák együttesét jelenti (DTI 2004, Huggins 2003). A versenyképesség egységes fogalmában szereplő relatíve magas jövedelmet (GDP-t) dekompozíciós módszerrel felbontva három olyan mutató adódik, amelyekkel mérhetők a versenyképesség fontosabb tényezői (EC 1999, Lengyel I. 2000):

- a regionális GDP egy lakosra jutó nagysága és növekedési üteme,
- a régióban a munkatermelékenység szintje és növekedési üteme,
- a régióban a foglalkoztatottsági ráta és változása,
- illetve a fogalomból ered még a régió „nyitottsága” (exportja és importja).

A regionális versenyképesség olyan fenntartható regionális gazdasági növekedést jelent, amelyik magas foglalkoztatottsági ráta melletti magas termelékenységből származik (Begg 1999, 2002, Budd–Hirmis 2004). Nemcsak az egyes kategóriák abszolút szintje, hanem *növekedési ütemük* is fontos. Szoros kapcsolat van a GDP-vel mért regionális gazdasági növekedés, a munkatermelékenység és a foglalkoztatottság között, bármelyiknek a változása legalább egy másik tényező változását vonja maga után. A versenyképesség fogalmában megjelenik egy kettősség is: nemcsak a közelmúltbeli és jelenbeli helytállást, hanem *a jövőbeli sikeresség esélyét, a képességet* is beleértjük (Camagni 2002, Huggins 2003, Malecki 2002).

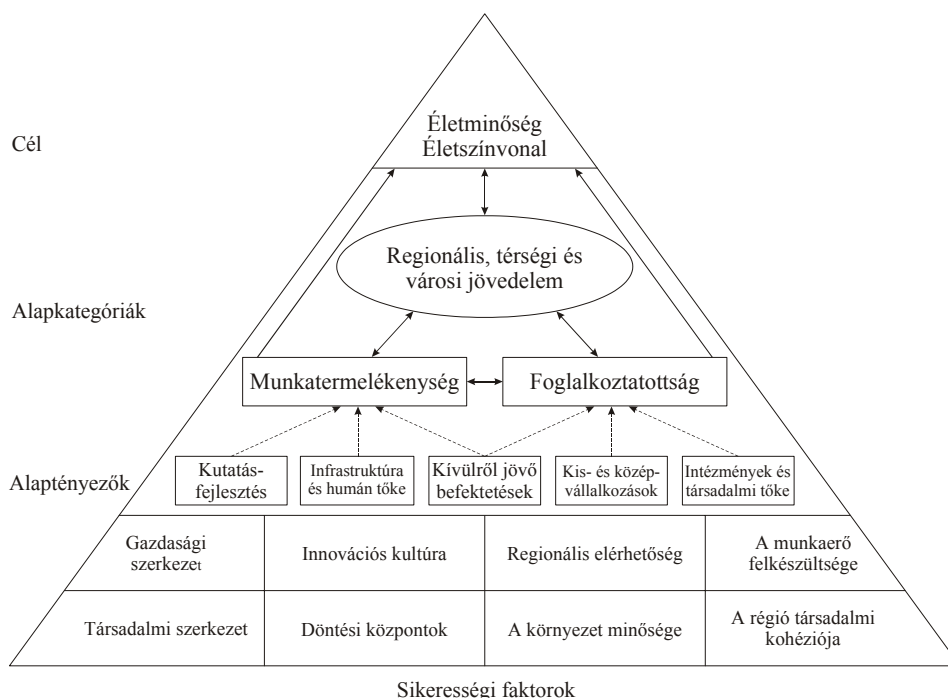
Az egységes versenyképesség fogalmából kiindulva a regionális versenyképesség mérésének mutatóit és javításának tényezőit több modell próbálja összegezni (Lengyel I. 2003, Gardiner–Martin–Tyler 2004). A versenyképesség piramismodellje szerint a regionális versenyképesség javításának célja a régióban élők jólétének, életszínvonalának folyamatos növelése. A jólétet (életszínvonalat) az említett három összefüggő alapot mutató, *alapkategória* biztosítja, a magas foglalkoztatottságból és magas munkatermelékenységből egyaránt származó magas jövedelem (GDP).

Az alapkategóriákra ható tényezőket két csoportra oszthatjuk aszerint, hogy a versenyképesség javításával milyen kapcsolatba hozhatók (Lengyel I. 2000, 2004). Az egyik csoportot a versenyképességre rövidebb időtávon ható, a regionális gazdaságfejlesztési programokkal megerősíthető tényezők alkotják. Ezeket a főleg gazdasági tényezőket nevezzük *alaptényező*knak, amelyek fejlesztése közvetlenül javíthatja a régióban működő vállalatok versenyképességét is. Ezek egy-egy régió stratégiai programjait, prioritásait vázolják. A tényezők másik csoportját elsősorban olyan gazdaságon kívüli hatóerők alkotják, amelyek hosszabb távon megmagyarázzák a régió versenyképességét, de gazdaságfejlesztési programokkal alig lehet hatni rájuk. Ezeket a magyarázó tényezőket *sikerességi faktor*oknak nevezzük.

3. ábra

A regionális versenyképesség piramismodellje

Sikerességi faktorok

Forrás: a szerző saját szerkesztése.

A versenyképességet meghatározó jellemzőket a logikai szerkezet szerint egy ábrában megjelenítve felépíthető a regionális versenyképesség „piramismodellje” (Gardiner–Martin–Tyler 2004; Lengyel I. 2000, 2004, Lengyel I.–Rechnitzer 2000). A modell talapzatát a hosszú távú fejlődéshez elengedhetetlen társadalmi, gazdasági, környezeti és településszerkezeti sikerességi faktorok alkotják (3. ábra). A piramis középső részén a gazdaságfejlesztéshez alkalmazható alaptényezők találhatók, amelyekre épülnek az egységes versenyképesség definíciójában szereplő alapkategóriák (versenyképességi

mutatók), míg a piramis csúcán a végső cél, a régió lakosságának életszínvonala, életminősége található. Az alaptényezők és sikerességi faktorok együtt a versenyképesség forrásainak is tekinthetők (sources of competitiveness), míg az alapkategóriák a megvalósult (mérhető) versenyképességet (revealed competitiveness) mutatják (Gardiner–Martin–Tyler 2004).

A piramismodell a maga komplexitásában a régiók fenntartható fejlődésének megítéléséhez nyújt támaszt a sikeres régiók tapasztalatait felhasználva. A versenyképesség egységes felfogásából kiindulva megpróbálja mind a megvalósult, mind a jövőben várható fejlődés (a „képesség”) összhangját megteremteni. A mérhető alapkategóriák (jövedelem, munkatermelékenység, foglalkoztatottsági ráta) elsősorban a jelenlegi (és közel-múltbeli) versenyképesség méréséhez, megítéléséhez nyújtanak támpontokat. Az alaptényezők a versenyképesség javításának gazdaságfejlesztési prioritásait tartalmazzák, míg a sikerességi faktorok a hosszú távú, általában gazdaságon kívüli fejlődési feltételeket rendszerezik. A fentiek alapján a piramismodell a tervezési régiók esetén inkább a versenyképesség mérésére szolgál, amikor nemcsak az alapkategóriákat, hanem az alaptényezők egyes elemeinek meglétét és színvonalát is értékeljük. Csomóponti régióknál viszont nemcsak mérésre, hanem az alaptényezőkben kifejeződő, a versenyképességet javító gazdaságfejlesztési programok, illetve a sikerességi faktorokban megjelenő területfejlesztési elképzelések rendszerezésére is alkalmas.

Régiók versenyképessége Magyarországon

A hazai régiók versenyképességének részletes vizsgálatánál a piramismodellt is alapul vehetjük, mind az alapkategóriákat, mind az alaptényezőket több releváns mutatóval kifejezve (Lengyel I. 2003, 2004). A versenyképesség komplex, több mutatóra alapozott vizsgálatából adódó eredmények megerősítik a regionális kutatások széles köre által megállapított hazai nagytárségi különbségeket: *három eltérő fejlődési szakaszban levő országrész van*. Az erős versenyképességű fővárosi, közép- és nyugat-dunántúli térségtől mint *növekedési centrumtól* elkülönül az ország déli, délkeleti „félholdjában” levő, gyenge versenyképességű *statikus félperiféria*, valamint megfigyelhető az északkeleti térségben egy alacsony fejlettségű, de a felzárkózást elkezdő *dinamikus félperiféria*. Ezek a különbségek a megyék szintjén is tetten érhetők. Az is szembetűnő, hogy a versenyképesség magas (statikus) szintjével rendelkező térségekben egyúttal a *legerősebb a dinamika is*, azaz a versenyképességi számítások a területi egyenlőtlenségek további növekedését prognosztizálják.

A magyar régiók versenyképességének legfontosabb alapmutatói megerősítik a fenti értékelést (1. táblázat). A foglalkoztatási ráta a három fejlettebb régióban alig marad el a 63,3%-os EU-átlagtól, míg a fejletlenebb régiókban 50–54% között mozog. Az egy lakosra jutó GDP (vásárlóerő-paritáson számolva) Közép-Magyarországon majdnem eléri az EU-átlagot, a fejletlenebb minősített másik két régió 64,4%-os és 55,4%-os értéket ért el, míg az elmaradott régiók 38–43%-on állnak. A magyar gazdaság 1995–2001 között évente átlagosan 4%-kal növekedett, amely dinamika térben nagyon eltérő vetülettel

bír: három régióban jelentősen meghaladja az EU-átlagot, másik háromban ahhoz hasonló, míg a Dél-Alföldön minimális a növekedés.

1. táblázat

A magyar régiók versenyképességének néhány mutatója

Régiók	Foglalkoztatási ráta, 15–64 évesek, % (2004)*	GDP/lakos, EU-25%-ában (PPS) (2002)*	GDP/lakos, EU-25%-ában (PPS) (2003)**	GDP éves átlagos %-os változása (1995–2001)***
Közép-Magyarország	62,9	96,0	96,5	5,2
Közép-Dunántúl	60,3	51,8	55,4	4,6
Nyugat-Dunántúl	61,4	60,8	64,4	4,3
Dél-Dunántúl	52,3	42,8	42,9	2,6
Észak-Magyarország	50,6	37,3	38,3	2,3
Észak-Alföld	50,4	37,7	39,1	3,0
Dél-Alföld	53,6	40,4	40,7	1,6
<i>Magyarország</i>	<i>56,8</i>	<i>58,1</i>	<i>59,9</i>	<i>4,0</i>
EU-25	63,3	100,0	100,0	2,6

Forrás: * Eurostat 2006. február 14-i adatai alapján (epp.eurostat.cec.eu.int/),

** KSH Területi Statisztikai Évkönyv (2004),

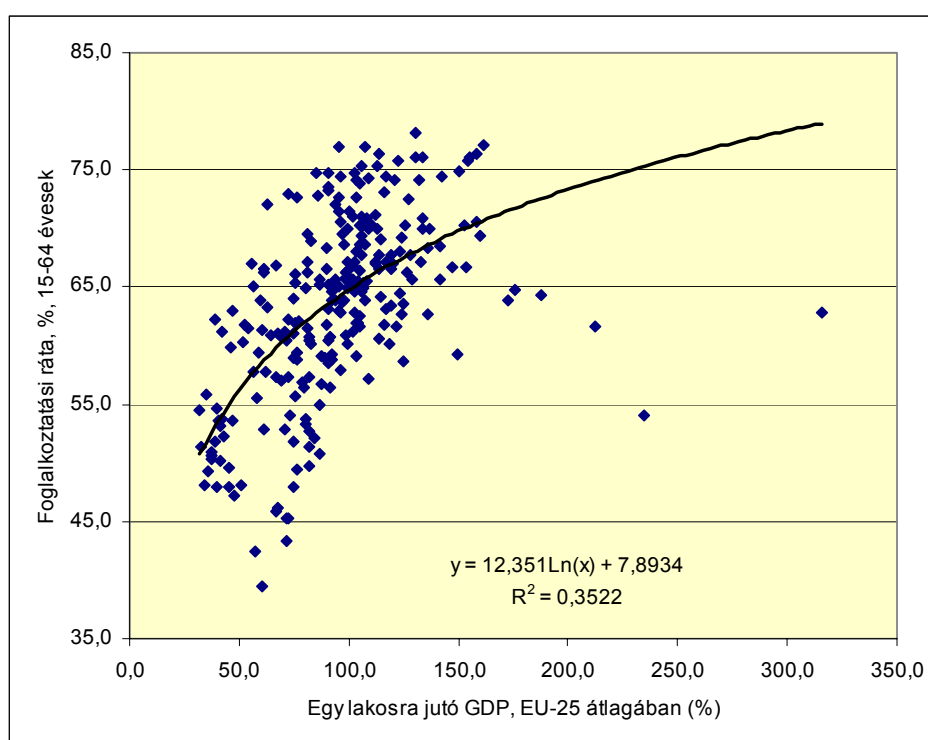
*** EC (2004).

A magyar régiókat az alapkategóriák (foglalkoztatási ráta, GDP/fő) szerint is összevethetjük az Európai Unió hasonló NUTS 2 szintű régióival, ezáltal nemzetközi kitekintésben is elemezhető versenyképességük (4. ábra). A két alapkategória összevont ábrázolásából kiderül, hogy az „EU-ból nézve” a magyar régiók versenyképessége nagyon gyenge, mindkét alapmutatónál négy magyar régió található az európai mezőny végén levő csoportban: az észak-alföldi, az észak-magyarországi, a dél-dunántúli és a dél-alföldi (a magyar régiók számszerű adatait lásd az 1. táblázatban). A foglalkoztatási ráta csupán néhány olasz, portugál és görög régióban alacsonyabb, mint nálunk. Az egy lakosra jutó GDP-t tekintve a 254 NUTS 2 régióból a dél-alföldi a 242., az észak-alföldi a 247., míg az észak-magyarországi a 249. Az itthon kiemelkedően sikeresnek tartott nyugat-dunántúli régió versenyképessége is a leggyengébbek között van, egyedül Közép-Magyarország tud elvegyülni az EU „közepén”. A magyar régiók a két dimenziót tekintve a regressziós (logaritmikus) görbe mentén találhatók, azaz gazdasági kibocsátásuk szintje összhangban áll foglalkoztatási rátájukkal.

Az elmaradott régiókban nemcsak az alapkategóriák értékei alacsonyak, hanem az alaptényezők mutatói sem sugallják, hogy ezek a térségek képesek lehetnek a gyorsabb fejlődésre (Lengyel I. 2003). A szerkezetváltásnak az adatok alapján még nincs nyoma, de a munkaerő iskolázottsága, illetve az infrastruktúra kiépültsége (főleg a modern közlekedés), az innovációs háttér alacsony szintje csak lassú fejlődést sejtet. Nyilvánvaló, hogy ezek a régiók évekig jogosultak lesznek az EU strukturális alapjaiból származó támogatásokra. Kérdés, tudják-e úgy hasznosítani ezeket a támogatásokat, hogy nőjön a foglalkoztatottság és a termelékenység is? Azaz javuljon a térségek versenyképessége, az üzleti szférában munkahelyek jöjjenek létre, ezáltal az ott élők életszínvonala emelkedjen?

4. ábra

Az EU-25 NUTS 2 régióinak versenyképességi alapmutatói

Forrás: Eurostat (2006. február 24-én letöltve: <http://epp.eurostat.cec.eu.int/>).

Megjegyzés: az egy lakosra jutó GDP 2002-es (PPS), a foglalkoztatási ráta 2004-es adat.

Gazdaságfejlesztés: a régiók versenyképességének javítása

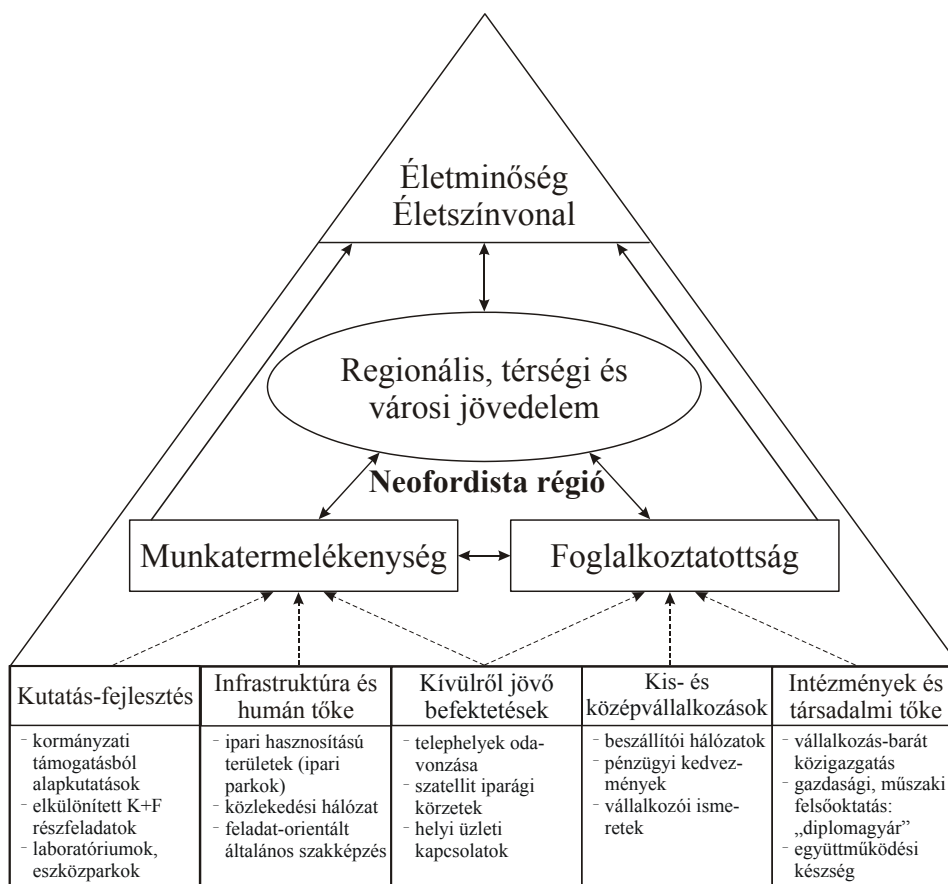
Nemcsak mérni lehet a versenyképességet, hanem a piramismodell alapján a régiók valós gazdasági helyzetéhez, a regionális munkamegosztásban betöltött szerepéhez igazodó fejlesztési lehetőségek alapvető szempontjai is megadhatók (Lengyel I. 2003, Lukovics 2004). A gazdaságfejlesztési stratégiák főbb prioritásait az alaptényezők szerint célszerű rendszerezni a kompetitív fejlődés logikája alapján. A regionális gazdaságfejlesztésnek mint a versenyképesség bottom-up jellegű javításának kialakult nemzetközi gyakorlata van, főleg a gazdasági bázis elméletére támaszkodik (Lengyel I. 2002, Lengyel I.–Rechnitzer 2002, Porter 2003, Rechnitzer–Lados 2004). Döntő a traded iparágak igényeihez való alkalmazkodás, valamint a klaszterek megerősödéséhez szükséges üzleti környezet és intézményi feltételek kialakítása. Így nem öncélú fejlesztésekre van szükség, hanem olyanokra, amelyek a gazdasági kibocsátáshoz mérhetően hozzá tudnak járulni.

A kompetitív fejlődés szakaszaiból kiindulva a versenyképességi elemzések alapján a magyar régiók három típusba sorolhatók, így gazdaságfejlesztésük is eltérő eszközökkel valósítható meg (Lengyel I. 2003):

- A közép-magyarországi régió, Budapest és vonzáskörzete jelenleg erős tudásalkalmazó: a beruházásvezérelt szakasz és az innovációvezérelt szakasz határán található, de még nem dönt el, hogy képes-e innovációvezéreltté válni.
- A nyugat-dunántúli és közép-dunántúli régiók gyenge tudásalkalmazók: a beruházásvezérelt szakaszban vannak.
- A többi négy régió egyértelműen neofordista: a tényezővezérelt szakaszban járnak.

5. ábra

A neofordista régió gazdaságfejlesztési piramisa

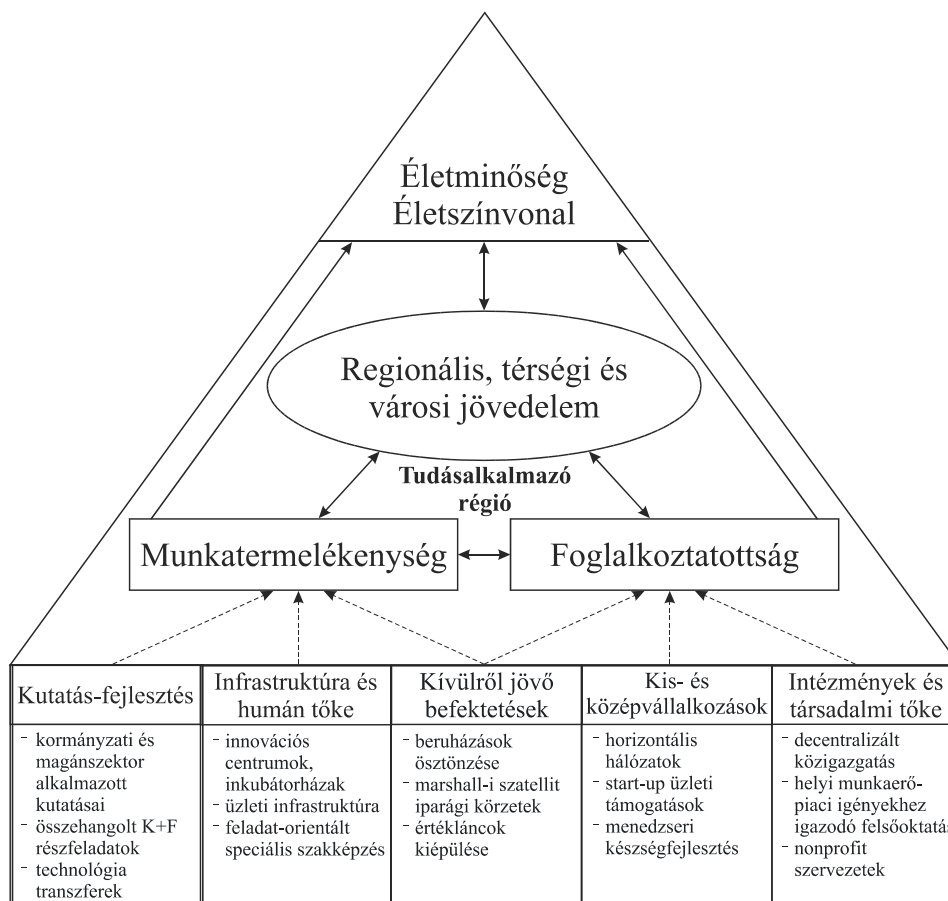
Forrás: a szerző saját szerkesztése.

A neofordista régió elmaradott, nagyjából félperifériának felel meg, a képződő jövedelem (GDP/lakos) alacsony (5. ábra). Az infrastruktúra kiépültsége hiányos, a munkaerő iskolázottsági szintje alacsony, a vállalati menedzsment tagjai nemzetközileg

nem versenyképesek, a felkészült munkaerő egy része fejlettebb régióba költözik. A hiányos háttérfeltételek miatt hagyományos regionális politikára van szükség, ehhez kapcsolódva kínálatorientált gazdaságfejlesztésre, amely szükségszerűen centralizált (Rechnitzer 1998). Fő cél a műszaki infrastruktúra (közlekedési hálózat, energetika stb.) fejlesztése és a globális vállalatok telephelyeinek odavonzása előkészített ipari területekkel, alacsony adókkal, olcsó munkaerővel, pénzügyi támogatásokkal stb.

6. ábra

A tudásalkalmazó régió gazdaságfejlesztési piramisa

Forrás: a szerző saját szerkesztése.

A tudásalkalmazó régió általában közepesen fejlett, a gazdaságfejlesztés fő célja a szerkezetátalakítás folytatása, a meglévő cégek megtartásával és magasabb hozzáadott értékű munkahelyek létrehozásával a helyi bázisú iparágak megerősítése (6. ábra). Ezek a régiók rendelkeznek traded nagyvállalatokkal, amelyek körül már kialakult a helyi beszállító kis- és középvállalkozások hálózata. A közlekedési infrastruktúra fejlett, ezért

az üzleti környezet fejlesztése került előtérbe (Lengyel I. 2003). A munkaerő iskolázottsági szintje és a képzési szerkezet már a gazdasági szféra igényeihez igazodik, gyakoriak az átképzések. Ebben a régiótípusban továbbra is kínálatorientált fejlesztési stratégiát folytatnak, de már megfigyelhetők a keresletorientált jellemzők is. A régióban a traded helyi nagyvállalatok mellett globális cégek nagyméretű telephelyei is működnek, egyre növekvő önállósággal, amely kiterjed bizonyos fejlesztési részfeladatok megoldására is. A helyben levő nagyvállalatok már több esetben igénylik az innovációs intézmények szolgáltatásait, főleg a technológiatranszferhez.

Az öt alaptényezőnél megadott fejlesztési javaslatok mindegyike hozzájárul a régiók versenyképességének javulásához. Azt is fontos kiemelni, hogy mind az öt alaptényező fejlesztése *csak alulról szerveződő gazdaságfejlesztési programokkal* érhető el, amelyek főleg csomóponti régiókban szerveződnek. A központi, centralizált országos terület- és gazdaságfejlesztés alig képes befolyásolni egy-egy régió, térség innovációs kultúráját, a kis- és középvállalkozások együttműködését, a társadalmi tőkét stb. A fentiekből az is kiderül, hogy a régiók versenyképességének javítása elsősorban a régiók „belügye”, amihez a központi hatóságok csak a háttérrel tudják biztosítani. Főleg azért, mert az elmúlt évtizedben a területi verseny felerősödött, a városok, megyék, régiók versenyeznek egymással: befektetőkért, intézményekért, infrastruktúra-fejlesztéséért, versenyképes szakemberekért stb., ha alkalmuk van rá, akkor „elszippkazzák” egymás elől ezeket a lehetőségeket.

Összegzés

A tanulmányban a szakirodalom alapján áttekintettük a területi versennyel, versenyképességgel kapcsolatos legfontosabb kérdésköröket. Bemutattuk, hogy a globalizációs folyamatok és globális verseny térbeli jellemzői hatására egy „új gazdasági tér” formálódik. A tudásalapú gazdaság megjelenésével a nemzetközi munkamegosztás is átalakul, emiatt a régiók szerepét újra kell értelmeznünk, mind a top-down területfejlesztésben (tervezési régiók), mind a bottom-up gazdaságfejlesztésben (csomóponti régiók). Alapvetően *három régiótípust* különíthetünk el, amelyek eltérő módon vesznek részt a globális versenyben és így a nemzetközi munkamegosztásban. A fenti folyamatok hatására a regionális versenyképesség egységes fogalma is előtérbe került, és széles körben elfogadottá vált.

A globális verseny hatására felerősödött területi versenyben mindegyik térség részt vesz, ha akar, ha nem. Csak abban lehet választásuk, hogy erre felkészülnek-e a régiók, és tudatos versenystratégiával, versenyképességük javításával, aktív helyi gazdaságfejlesztési politikával próbálják céljaikat elérni, avagy „sodródni” a spontán területi piaci folyamatoknak kitéve. A következő évek sorsfordítók, mivel a hazai régiók, megyék versenyképességének javítására az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk jelentős támogatásokat tesz lehetővé.

Amint a piramismodell alapján áttekintettük, a magyar régiók eltérő kompetitív fejlődési szakaszban járnak, emiatt eltérő módon és eszközökkel lehet versenyképességüket javítani. A központi kormányzat és a centralizált területfejlesztési politika ebben a

felzárkóztatási folyamatban továbbra is kiemelt szerepet tölt be, de az elmúlt évek bebizonyították, hogy nem képes kezelni ezt az igen heterogén kérdéskört. Többek között azért sem, mivel *Magyarországon is egyre élénkül a területi verseny*: a térségek egymással rivalizálva, időnként egymás rovására törekcszenek javítani pozíciójukon. A térségek versenyképességének javításához szükségeszerű a helyi szereplők összefogása, a regionális hálózatok megerősödése és egy többé-kevésbé konszenzuson alapuló, alulról szerveződő gazdaságfejlesztési stratégia kidolgozása és végrehajtása. Mindez csak itthon tűnik új gondolatnak, az Európai Unió regionális politikája régóta ezt tartja hatékonynak, többek között ez fejeződik ki a szubszidiaritás, partnerség és programozás alapelveiben.

IRODALOM

- Acs, Z. J. – Varga Attila 2000: Térbeliség, endogén növekedés és innováció. *Tér és Társadalom*, 4. pp. 23–39.
- Agg Zoltán – Nemes Nagy József 2002: A politika térségi és helyi szintjei. In: Bernek Á. (szerk.): *A globális világ politikai földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 385–430.
- Armstrong, H. – Taylor, J. 2000: *Regional Economics and Policy*. (3rd ed) Blackwell, Malden (MA)
- Barta Györgyi 2002: *A magyar ipar területi folyamatai 1945–2000*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Batey, P. W. J. – Friedrich, P. 2000: *Aspects of Regional Competition*. In: Batey, P. W. J. – Friedrich, P. (eds): *Regional Competition*. Springer, Berlin, pp. 3–33.
- Begg, I. 1999: *Cities and Competitiveness*. *Urban Studies*, 5–6. pp. 795–809.
- Begg, I. (ed) 2002: *Urban Competitiveness. Policies for dynamic cities*. The Policy Press, Bristol
- Benko, G. 1999: *Regionális tudomány*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Budd, L. – Hirmis, A. K. 2004: *Conceptual Framework for Regional Competitiveness*. *Regional Studies*, 9. pp. 1015–1028.
- Camagni, R. 2002: *On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading?* *Urban Studies*, 13. pp. 2395–2411.
- Castells, M. 2000: *The Rise of the Network Society* (2nd ed). Blackwell, Oxford
- Cheshire, P. C. 2003: *Territorial Competition: Lessons for (Innovation) Policy*. In: Bröcker, J. – Dohse, D. – Soltwedel, R. (eds): *Innovation Clusters and Interregional Competition*. Springer, Berlin, pp. 331–346.
- Cheshire, P. C. – Gordon, I. R. 1998: *Territorial Competition: Some lessons for policy*. *The Annals of Regional Science*, 3. pp. 321–346.
- Cooke, P. 2001: *Knowledge Economies. Clusters, learning and cooperative advantage*. Routledge, London
- Dicken, P. 2003: *Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*. (4th ed) SAGE Publications, London
- DTI 2004: *Regional Competitiveness and State of the Regions*. Department of Trade and Industry, London
- EC 1999: *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*. European Commission, Luxembourg
- EC 2003: *Second Progress Report on Economic and Social Cohesion*. European Commission, Brussels
- EC 2004: *Harmadik jelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról*. European Commission, Brussels
- Enyedi György 1996: *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Ember–település–régió sorozat, Budapest
- Enyedi György 2000: *Globalizáció és magyar területi fejlődés*. *Tér és Társadalom*, 1. pp. 1–10.
- Farkas Beáta – Lengyel Imre 2001: *Regionális versenyképesség és kohézió az Európai Unióban*. *Tér és Társadalom*, 3–4. pp. 231–252.
- Gardiner, B. – Martin, R. – Tyler, P. 2004: *Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions*. *Regional Studies*, 9. pp. 1045–1068.
- Haggett, P. 2001: *Geography. A global synthesis*. Pearson Education Limited, Edinburgh
- Horváth Gyula 2001: *A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben*. *Tér és Társadalom*, 2. pp. 203–231
- Huggins, R. 2003: *Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking*. *Regional Studies*, 1. pp. 89–96.
- IMD 2005: *The World Competitiveness Yearbook*. Lausanne, Switzerland
- Johnston, R. J. – Gregory, D. – Pratt, G. – Watts, M. (eds) 2000: *The Dictionary of Human Geography*. (4th ed) Blackwell, Oxford
- Krugman, P. 1995: *Development, Geography, and Economic Theory*. MIT Press, Cambridge (MA)
- Krugman, P. 2000a: *A földrajz szerepe a fejlődésben*. *Tér és Társadalom*, 2000/4. pp. 1–21.
- Krugman, P. 2000b: *Where in the World is the 'New Economic Geography'?* In: Clark, G. L. – Feldman, M. P. – Gertler, M. S. (eds): *The Oxford Handbook of Economic Geography*. Oxford University Press, pp. 49–60.
- Lengyel Balázs 2004: *A tudásteremtés lokalitása: hallgatólagos tudás és helyi tudástranzfer*. *Tér és Társadalom*, 2. pp. 51–71.
- Lengyel Imre 2000: *A regionális versenyképességről*. *Közgazdasági Szemle*, 12. pp. 962–987.
- Lengyel Imre 2001: *Megjegyzések az alföldi régiók versenyképességének megítéléséhez*. *Alföldi Tanulmányok*, pp. 64–89.
- Lengyel Imre 2002: *A regionális gazdaság- és vállalkozásfejlesztés alapvető szempontjai*. In: Buzás Norbert – Lengyel Imre (szerk.): *Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek*. JATEPress, Szeged, pp. 24–54.
- Lengyel Imre 2003: *Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon*. JATEPress, Szeged, p. 454.
- Lengyel Imre 2004: *The Pyramid Model: Enhancing Regional Competitiveness in Hungary*. *Acta Oeconomica*, 54 (3) pp. 323–342.

- Lengyel Imre – Rechnitzer János 2000: A városok versenyképességéről. In: Horváth Gyula – Rechnitzer János (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK, Pécs, pp. 130–152.
- Lengyel Imre – Rechnitzer János (szerk.) 2002: A hazai építőipar versenyképességének javítása: klaszterek szerepe a gazdaságfejlesztésben. RégióArt, Győr
- Lengyel Imre – Rechnitzer János 2004: Regionális gazdaságtan. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, p. 391.
- Lever, W. F. 1999: Competitive Cities in Europe. *Urban Studies*, 5–6. pp. 1029–1044.
- Lukovics Miklós 2004: Regionális gazdaságfejlesztés: eltérő fejlettségű megyék versenyképességének összehasonlító elemzése. *Tér és Társadalom*, 4. pp. 149–168.
- Makó Csaba – Nemes Ferenc 2002: Paradigmaváltás a munkafolyamatban: poszt-fordizmus helyett neo-fordizmus. *Harvard Business manager*, 1. pp. 60–69.
- Malecki, E. J. 1997: Technology and Economic Development: The dynamics of local, regional and national competitiveness. Longman, Edinburgh
- Malecki, E. J. 2002: Hard and Soft Networks for Urban Competitiveness. *Urban Studies*, 5–6. pp. 929–945.
- Malecki, E. J. 2004: Joykeing for position: What it Means and Why It Matters to Regional Development Policy When Places Compete. *Regional Studies*, 9, pp. 1101–1120.
- Martin, R. L. (ed) 2003: A Study on the Factors of Regional Competitiveness. A final report for the European Commission DG Regional Policy. University of Cambridge, Cambridge
- Maskell, P. – Eskelinen, H. – Hannibalsson, I. – Malmberg, A. – Vathe, E. 1998: Competitiveness, Locational Learnings and Regional Development: Specialisation and prosperity in small open economies. Routledge, London
- Nemes Nagy József 1998: A tér a társadalomkutatásban. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Ember–település–régió sorozat, Budapest
- Ohmae, K. 2001: How to Invite Prosperity from Global Economy Into a Region. In: Scott, A. J. (ed): *Global City-Regions. Trends, Theory, Policy*. Oxford University Press, pp. 33–43.
- Peck, J. 2000: Doing Regulation. In: Clark, G. L. – Feldman, M. P. – Gertler, M. S. (eds): *The Oxford Handbook of Economic Geography*. Oxford University Press, pp. 61–80.
- Polenske, K. R. 2004: Competition, Collaboration and Cooperation: An Uneasy Triangle in Networks of Firms and Regions. *Regional Studies*, 9, pp. 1029–1043.
- Porter, M. E. 1996: Competitive Advantage, Agglomeration Economies, and Regional Policy. *International Regional Science Review*, 1–2, pp. 85–94.
- Porter, M. E. 1998: *On Competition*. The Free Press, New York
- Porter, M. E. 2001: Regions and the New Economics of Competition. In: Scott, A. J. (ed): *Global City-Regions. Trends, Theory, Policy*. Oxford University Press, pp. 139–157.
- Porter, M. E. 2003a: The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*, 6/7. pp. 549–578.
- Porter, M. E. 2003b: Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Microeconomic Competitiveness Index. In: *The Global Competitiveness Report 2002–2003*. World Economic Forum, pp. 23–45.
- Rechnitzer János 1998: Területi stratégiák. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Rechnitzer János – Lados Mihály 2004: A területi stratégiáktól a monitoringig. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Sheppard, E. 2000: Competition in Space and between Places. In: Sheppard, E. – Barnes, T. J. (eds): *A Companion to Economic Geography*. Blackwell, Oxford, pp. 169–186.
- Török Ádám 1999: Verseny a versenyképességért. MeH Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest
- Varga Attila 2005: Regionális innovációs politika: amerikai tapasztalatok és magyarországi lehetőségek. *Magyar Tudomány*, 7. pp. 857–869.
- WEF 2005: *The Global Competitiveness Report 2005–2006*. World Economic Forum, Genf

Kulcsszavak: területi verseny, regionális versenyképesség, alulról szerveződő gazdaságfejlesztés.

Resume

In the economies developing and transforming as a result of globalisation processes, increasing localisation represents one of the most marked processes: while the relative importance of national economies is decreasing, the economic role of regions and cities seems to grow. Global competition has intensified also in space, especially with the growing importance of knowledge-based economy. Territorial competition, which means the competition of regions and cities for scarce resources, global aims and so on, is increasingly prevalent. The economic characteristics of territorial competition differ from those of the competition of companies or on the labour market; consequently, the improvement of competitiveness can be described differently in the case of regions.

After reviewing the most important features of global competition, the present paper provides a detailed analysis of the concept and characteristics of territorial competition. Departing from the criteria of territorial competition, it reviews the concept of territorial competitiveness and gives the pyramidal model serving the improvement of regional competitiveness. Based on this model, it also outlines the development ideas aiming at improving the competitiveness of regions with different development levels. Furthermore, some key indicators of the competitiveness of Hungarian regions and counties are discussed.